

Dragoș MARINESCU

ALICE VOINESCU: PIONIERATUL FEMININ ÎN FILOSOFIA EUROPEANĂ

ALICE VOINESCU: FEMALE PIONEERING IN EUROPEAN PHILOSOPHY

Abstract: *Alice Voinescu (1885–1961) was the first Romanian woman to earn a doctorate in philosophy from the Sorbonne. She influenced generations of artists through her unique courses at the Royal Conservatory. Her esteemed works include studies on modern theater, volumes on philosophy, and her profound posthumous “Journal”, which reflects on existence. After 1948, Voinescu endured persecution by the communist regime but maintained her spiritual dignity. As a pioneer, she paved the way for women’s affirmation in European philosophy through her courageous life and work.*

În efervescența culturală a României interbelice, o figură strălucitoare și-a pus amprenta asupra epocii, cu o gândire de o profunzime rar întâlnită și o sensibilitate artistică de excepție. Aceasta a fost Alice Voinescu, prima femeie din țara noastră care a obținut titlul de doctor în filosofie la prestigioasa universitate Sorbona din Paris, în anul 1913. Născută în pragul secolului al XX-lea, în anul 1885, la Turnu Severin, într-o familie aristocratică, Alice Steriade a fost încurajată să-și urmeze vocația intelectuală încă din copilărie. Tatăl ei, Sterie Steriade, născut la București, cu studii și doctorat în drept la Paris, stabilit la Turnu Severin, era șeful baroului județean și profesor de limba franceză, iar mama, Massinca Poenaru, după unele surse, provenea din familia iluministului Petrache Poenaru. Părinții ei au părăsit această lume înainte de vreme, iar moșia de 250 ha pe care o dețineau o vânduseră pentru a asigura educația universitară a celor trei fiice – Alice, Valeria și Marieta.¹

Acolo, în mediul familial, am deprins entuziasmul și dragostea pentru carte. [...] Către cinci ani citeam povești în cele două limbi, română și germană. Pe la șase ani am început să învăț limba franceză. Mă pasionau poveștile de aventuri [...] Pe la șapte ani citeam teatrul lui Schiller, firește, fără să-l înțeleg, dar copleșită de farmecul muzicalității².

La Facultatea de Litere și Filosofie de la București audiază cursurile lui Titu Maiorescu, Constantin Rădulescu-Motru, Pompiliu Eliade, Mihail Dragomirescu, Nicolae Iorga, Coco Dumitrescu-Iași, luându-și licența *Magna cum laude* în 1908. După studii la Leipzig, Paris și Marburg, sub îndrumarea marelui filosof neokantian Hermann Cohen, Alice Voinescu și-a susținut doctoratul la Sorbona, cu teza remarcabilă „Interpretarea doctrinei lui Kant de către școala de la Marburg”. Teza a fost publicată în Franța, fiind apreciată în lumea academică occidentală. Prin aceasta, ea a rămas în istoriografia temei printre primii exegeți ai noului curent filosofic.³

¹ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *Excelențe Severinene*, Drobeta Turnu Severin, Editura Prier, 2017, p. 97.

² Ion Biberi, *Alice Voinescu*, în „Lumea de mâine”, București, Editura Forum, 1945, reeditată la Editura Curtea Veche, 2001.

³ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 98.

Era prima femeie din România care obținea titlul de doctor în filosofie, și totuși, nu putea fi încadrată la facultatea bucureșteană, în regulamentele acesteia nefiind permis accesul femeilor la catedră. I se propusese o catedră la o universitate din SUA și un post de lector la Paris, pe care le refuzase. Reîntoarsă în România, a devenit o profesoară distinsă la Conservatorul Regal de Muzică și Artă Dramatică din București, în anul 1922, influențând prin cursurile sale „unice” multe generații de artiști de seamă ai teatrului și filmului românesc: Emil Botta, Liviu Ciulei, Clody Berthola, Tanți Cocea, Irina Răchițeanu, Mircea Șeptilici sunt doar câteva dintre numele ilustre, care i-au fost discipoli îndrăgiți.⁴

Pe lângă prelegerile ex-cathedra, Alice Voinescu s-a făcut cunoscută și prin ciclurile de conferințe publice susținute la Ateneul Român, la Dalles, la postul național de Radio, la diferite atenee din țară.⁵ Este menționată și ca participantă constantă la reuniunile Asociației Creștine a Femeilor, întemeiată în 1919, sub patronajul Reginei Maria.⁶

Timp de peste două decenii, între anii 1925–1939, Alice Voinescu a reprezentat România la celebrele Decade Culturale de la Pontigny, Franța, întâlniri ale elitelor intelectuale europene. Aici, a întâlnit și s-a împrietenit cu mari spirite ale vremii precum: André Gide, Roger Martin du Gard, Jacques Rivière, André Malraux, Paul Langevin, François Mauriac, purtând o frumoasă corespondență cu aceștia.⁷ La întoarcerea din Franța, în 1930 și 1932, vizitează Veneția și Florența, unde are revelația artelor plastice.⁸

În 1936, călătorește în Marea Britanie, cu scopul de a înființa în România o organizație religioasă după modelul „grupului Oxford”.⁹ De asemenea, ea a reprezentat țara la congrese, reuniuni științifice în Germania, Italia, Anglia.¹⁰

Alice Voinescu avea un dar unic al comunicării, de o naturalețe și de o grație absolut fermecătoare, atrăgea la prelegerile ei (ca și Nae Ionescu sau Vasile Pârvan) o audiență enormă compusă din tot ce era inteligentă și simțire în societate, de toate vârstele și categoriile, nu doar studenți. Pentru toți aceștia a rămas neuitată¹¹,

scria Alexandru Paleologu în Prefața „Jurnalului”.

La Arhivele Naționale ale României se găsesc documente, care evidențiază numeroasele inițiative sociale și culturale ale Alicei Voinescu, implicarea sa în diverse mișcări feministe și contribuția sa la emanciparea femeilor. Se observă că a participat în mod activ la activitățile unor asociații feministe, precum Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române (SONFR). În 1939, în calitate de membră a comisiei interimare, a susținut patru conferințe în orașele București, Galați, Tecuci și Brașov în folosul

⁴ *Ibidem*, p. 99.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arhivele Naționale ale României (ANR), Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC), Fond Institutul de Studii Istorice și Social-Politice – XV, dos. 4.529, f. 159.

⁷ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 100.

⁸ Francisca de Haan, Krasimira Daskalova, Anna Loutfi, *Biographical dictionary of women's movements and feminisms in Central, Eastern, and South Eastern Europe: 19th and 20th centuries*, Central European University Press, USA, 2006, p. 609.

⁹ www.unitischimbam.ro/alice-voinescu-1885-1961, accesat la 10.05.2024.

¹⁰ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 100.

¹¹ Alexandru Paleologu, *Alice Voinescu și lumea ei*, în Alice Voinescu „Jurnal 1+2”, Sibiu, Editura Polirom, 2013 [1997], p. 5.

filialelor acestei asociații.¹² De asemenea, a ținut cursuri de sociologie la Înalta Școală de Asistență Socială, militând pentru emanciparea și educarea femeilor.¹³

Pentru meritele sale deosebite în cultura română și europeană, în 1939, guvernul francez i-a acordat înalta distincție „Les Palmes Académiques”.¹⁴ Opera sa cuprinde contribuții valoroase în estetică și filosofie, remarcându-se prin volume ca „Aspecte din teatrul contemporan, 1941”, unde abordează în premieră opera lui Pirandello, Ibsen și Shaw, sau capitolele semnate în „Istoria filosofiei moderne”, sub egida lui C. Rădulescu-Motru, publicată de Societatea Română de Filosofie. În volumul I, apărut în 1937, Alice Voinescu semnează trei capitole: „Scepticismul francez”, „Nicole Malebranche”, „Blaise Pascal”, iar în volumul III, apărut în 1938, „Școala de la Marburg”.¹⁵

În lucrarea sa din 1946, dedicată lui Eschil, primul mare tragic grec, Alice Voinescu evidențiază modul în care acesta a explorat conștientizarea omului de a se confrunta cu absolutul și de a-și asuma suferința inerentă acestei confruntări – un act de trezire și autocunoaștere. Personajul Eteocle din „Cei șapte în fața Tebei” reprezintă, pentru prima dată, omul tragic, care își înțelege limitele. Apogeul neresemnării față de absoluțiunea divină este atins de eroii, precum Prometeu, Oreste și Electra, care se nasc „din duhul libertății” și înfruntă cu curaj soarta.¹⁶

Despre „Cronicele dramatice”, publicate de Alice între anii 1945–1947, în „Revista Fundațiilor Regale”, se spune că erau un model al genului. Ca tehnică, se pornea de la text, de la valoarea piesei, de la mesajul textului. Se urmărea chintesența operei literare și spectacologice. Alice Voinescu promova inițiativa înnoirilor teatrale, accentuându-le pe cele pornite din interior. Alte lucrări filosofice, interpretări, eseuri au rămas risipite în revistele de specialitate apărute până în 1948.¹⁷

Însă, cea mai cunoscută rămâne opera sa „Jurnalul”, apărută postum, în 1997. Început pe 28 septembrie 1929, la sugestia lui Roger Martin du Gard, în cadrul uneia dintre numeroasele întâlniri de la Pontigny, se încheie pe 20 mai 1961.

Jurnalul este un curriculum ce se încarcă treptat cu defulări și psihanalizări, motivațiile fiind mai percutante între jurnalizările rutiniere. Este un studiu al lăuntrului omului, dar, și al societății bucureștene în plenitudinea occidentalizării sale. Pe lângă inerentele intimități confesiv-monologale, este cutreierat de peste 200 de nume, de la cele academice și salonnarde, la rude, prieteni, politicieni, studenți, țărani. Lucrarea reprezintă o mărturie excepțională a trăirilor și frământărilor sale spirituale.

Totul ți se întâmplă fiindcă ai nevoie de ce se întâmplă¹⁸. Totul e să nu stagnezi¹⁹.

Scriitoarea Maria Ana Murnu, care i-a păstrat „Jurnalul” și s-a îngrijit de apariția lui, spune mult în câteva cuvinte despre Alice Voinescu:

¹² ANR, SANIC, Fond *Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române* (SONFR), dos. 222/1940–1941, ff. 377–388.

¹³ Francisca de Haan, Krasimira Daskalova, Anna Loutfi, *op. cit.*, p. 609.

¹⁴ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 95.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 102–103.

¹⁶ *Ibidem*, p. 103.

¹⁷ *Ibidem*, p. 105.

¹⁸ Alice Voinescu, *Jurnal 1+2*, Editura Polirom, Sibiu, 2013 [1997], p. 739.

¹⁹ *Ibidem*, p. 1223.

Desigur, dacă toți cei care i-au fost elevi au fost marcați de învățătura ei, nu numai în meserie dar și în „cariera” lor de oameni, aceasta se datorește nu numai științei și talentului ei pedagogic, ci mai ales pentru că tot ce spunea ea era viu, plătit cu viața ei²⁰.

Moartea soțului, Stelian Voinescu, în 1940, grăbită de o boală, o va zgudui pe Alice, ca pentru o renaștere. Relația ei mistică și onirică cu acesta, constituie una dintre trăirile cele mai profunde surprinse în „Jurnal”, o cale de vindecare sufletească și iluminare spirituală prin iubire, dincolo de limitele rațiunii. De acum, jurnalul devine strict epistolar, adresantul fiind Stello, cel plecat dincolo, adică mai aproape de Dumnezeu, iar expeditorul trecând ca printr-un purgatoriu.²¹

După cel de-al Doilea Război Mondial, odată cu instaurarea regimului comunist în România, Alice Voinescu a îndurat persecuții și umilințe cumplite. A fost atacată în presă și îndepărtată de la catedră, în 1948. Fusesse pensionată forțat, în urma reacției firești de a-și apăra valorile – nu ca pe niște relicve ale „societății burgheze”, ci ca pe dobândiri lăuntrice – încredințată fiind că, păstrându-le, rămâne om: „O țară care-și reneacă trecutul nu are viitor”²².

În 1951, la vârsta de 66 de ani, având și probleme de sănătate, a fost arestată, întemnițată la Jilava și Ghencea, sub motivul participării la întâlniri filosofice restrânse organizate de Petru Manoliu. Alice făcea parte din galeria cărturarilor formați la școli europene, care nu intenționau să servească cerințele noului regim.²³ După un an și șapte luni de detenție, unde a stat sub îngrijire medicală, în 1952, este deportată în Costești, în nordul Moldovei, unde trăiește cu mijloace de subzistență precare,²⁴ primirea pensiei fiind în continuare interzisă. În aceste condiții, este întreținută de banii și pachetele trimise de prieteni credincioși.²⁵

La protestul oficial al unor personalități îndrăznețe, precum Arghezi, Perpessicius, Vianu, Mihail Jora, Camil Petrescu, Milița Petrașcu, Victor Eftimiu, a fost eliberată în 1954, însă își va continua „exilul interior” bucureștean, într-o cămăruță. Consemna în acele vremuri grele, în „Jurnal”:

Nu vreau să mă gândesc la cele 19 luni. E ceva atât de străin de gândul meu [...] Nu mi-a folosit toată urâtenia și murdăria și comicăria decât să mă delimitez mai bine²⁶.

În 1975, au existat încercări de a-i reabilita opera Alicei Voinescu, care fusese marginalizată în perioada comunistă. Un eveniment omagial i-a fost dedicat la Muzeul Literaturii Române și un ciclu de articole în revista „Ramuri” din Craiova. În 1983, Editura Eminescu a publicat volumul antologic „Întâlnire cu eroi din literatură și teatru” de Alice Voinescu, îngrijit de Dan Grigorescu. Acesta conținea lucrările anterioare ale autoarei, „Cronicele dramatice”, precum și pagini inedite din manuscrisul rămas în sertar: „Întâlnire cu eroii tragici”, un excelent corolar autograf, după empatizări cu

²⁰ Maria Ana Murnu, *Alice Voinescu – Călăuză și Prietenă*, introducere, în Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 13.

²¹ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 109.

²² Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 20.

²³ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, pp. 100–101.

²⁴ Alexandru A. Popovici, Alice Voinescu, *Tragicul artei și al vieții*, Curtea de la Argeș, nr. 11, nov. 2016, p. 12.

²⁵ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 101.

²⁶ Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 983.

personajele centrale din tragedii grece și cu Hamletul shakespearian, unele re-întâlniri fiind date în iulie-august 1960, altele în primele luni ale anului 1961.²⁷

Alte publicații, apărute postum, după anul 1990, sunt: „Scrisori către fiul și fiica mea (1994)” – volum îngrijit de Maria Ana Murnu, cuprinzând 27 de eseuri epistolare adresate unor foști studenți, conferințe radiofonice, scrisori primite de la personalități, care au cerut eliberarea sa, precum și scrisori de corespondență, „Scrisori din Costești (2001)” – volum îngrijit de Constandina Brezu, cuprinzând scrisori și cărți poștale adresate prietenei Florica Rarincescu, cu descrieri din viața din satul patriarhal, din natura înconjurătoare, dar și despre sărăcia existentă în acea perioadă, și „Kant și școala de la Marburg (1999)”.²⁸

Până în ultima clipă însă, Alice Voinescu și-a păstrat verticalitatea spirituală, demnitatea și profunzimea gândului. „Jurnalul” ei devine o adevărată meditație asupra iubirii, a misterului existenței și a relației cu divinitatea, purtată cu o luciditate rară:

[...] eu așa trăiesc legătura cu Nevăzutul. Goethe credea la fel, și eu am experiențe intime care mă justifică²⁹. Am ajuns la convingerea că te realizezi exact cât atingi spiritualitatea³⁰.

Ea și-a păstrat demnitatea și credința în valorile spirituale autentice, deplângând superficialitatea.³¹

A trăit o existență discretă, până la trecerea sa în neființă la data de 4 iunie 1961. Își dedicase timpul traducerii și revizuirii diverselor lucrări, găsind alinare în prietenia celor dragi și, în mod deosebit, în paginile intime ale jurnalului personal.³²

Tăcerea exemplară și suferința asumată de Alice Voinescu dezvăluie o certă noblete a împotrivirii, cultura fiind verificată cu riscurile pe care le presupune. Aceste riscuri, Alice Voinescu le-a înfruntat cu o simplitate ce venea de la gânditorii greci, la școala cărora ucenicise. Locul ocupat de Alice Voinescu în cultura românească nu e unul de împliniri orgolioase. Toată opera ei respiră o onestitate intelectuală atât de deplină, încât o anumită sfială, un fel de asceză cucernică par a o învălui. Ca și Mircea Vulcănescu, Alice Voinescu este dintre personalitățile ținând, mai degrabă, să se dăruiască semenilor decât unei opere personale. Erau prea multe de făcut în cultura noastră modernă și prea puțin timp pentru unii-rari să nu considere că l-ar risipi consacându-l operelor complete³³,

relata Monica Lovinescu.

Prin viața și opera sa, Alice Voinescu rămâne un reper al curajului intelectual feminin, o pildă a dăruirii pentru cultură și adevăr, o prezență luminoasă ce a îmbogățit spiritual câteva generații de artiști și gânditori. Ea a deschis calea afirmării feminine în filosofia europeană, pătrunzând cu verticalitate în universul ideilor și al valorilor perene. În semn de prețuire și respect, Școala Gimnazială nr. 2 din Drobeta-Turnu Severin își onorează identitatea purtând numele distinsei personalități culturale, Alice Voinescu.

²⁷ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 103.

²⁸ *Ibidem*, p. 106.

²⁹ Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 1214.

³⁰ *Ibidem*, p. 1269.

³¹ Ileana Roman, Tudor Rățoi, *op. cit.*, p. 111.

³² *Ibidem*, p. 112.

³³ www.unitischimbam.ro/alice-voinescu-1885-1961, accesat la 10.05.2024.

Imaginile provin din filmul documentar: **Alice Voinescu:
Pionieratul Feminin în Filosofia Europeană (2024).**

Link pentru vizionare: youtu.be/AFnZqoev3iQ

